

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Ant senosios kultūros plokščių

Vis prisimenu profesoriaus Egidijaus Aleksandravičiaus knygos „Karklo diegas: lietuvių pasaulio istorija“ pristatymą. Ir vis neišeina iš galvos pristatymo metu profesoriaus ištarti žodžiai – būkime skirtingi, nebijokime būti skirtingais. Matyt, tai reikėtų, kad ir į klišes neįklimptume, kad realybę suvoktume atitinkamai, o ne pritempdami prie kažkokių senų apmuisių šablonų.

Vienas iš tokių šablonų, mano nuomone, būtų virkavimai, kad lietuviai nepatriotiški, nepilietiški, kad jiems nebeatimos Sąjūdžio vertybės ir panašiai. Bet juk laikmetis gerokai pakito, pakito ir lietuviai – jie tikrai nebe tokie, kokie buvo prieš dvidešimt metų, nors nemažą dalį socialinių modelių dar atsineša iš praeities. Ir jeigu kokiam demagogui, tegu ir krokodilo ašaromis raudant, nebepasiseka suvilioti žmonių, tai ir gerai. Tai didelė vertybė – kritiškumo jausmo, sveikos nuovokos atsiradimas, žmonės – jau nebe avių banda, kurią galima nukreipti kur nori. Atsiranda sveikas ir, sakyčiau, kiekvienai normaliai tautai būtinas asmenybės, individualumo poreikis, nuomonių ir mąstysenos skirtingumas, mokėjimas išklausyti, suprasti, diskutuoti. Todėl turėtų liautis visos tautos vardu kalbėti tie, kurie kalba tik tam tikros visuomenės grupės ar politinės partijos vardu.

Panašūs šablonai iškyla ir kalbant apie emigraciją (todėl vėl nepraleisiu progos pasidžiaugti netradiciniu, kūrybingu ir stereotipus laužančiu „Karklo diegu: lietuvių pasaulio istorija“). Politikai, ypač valdančioji koalicija, norėtų visus gražinti vos ne jėga, o tai jau nesuderinama ne tik su žmogaus laisve rinktis, bet ir su sveiku protu. Nors pati geriausia išeitis jiems būtų perskaityti E. Aleksandravičiaus knygą ir suvokti, kad visur, kur tik yra koks lietuvis, lietuvių bendruomenė – ten ir Lietuva. Todėl reikia stengtis ne gražinti visus į Lietuvą, o remti tas bendruomenes, jų tapatybę, jų kultūrą, palaikyti su jomis ryšį. Antra vertus, kodėl gi neminimi žmonės, kurie gyvena Lietuvoje ir niekur nesiruošia migruoti – ar jų mažai? Meskime pagaliau tą statistiką kaip objektyvųjį dėsni ir pasižiūrėkime į subjektyvųjį: pasak T. Snyderio, ne tūkstančiai svarbu, svarbu yra vienas. Jeigu tūkstančiai migruoja, vejami geresnės ekonominės padėties vilčių, karjeros galimybių, pagaliau – savotiško avantiūrizmo, tai kodėl pasilieka tas vienas? Ir kokia gi jo pasilikimo motyvacija? Argi ne tokia pat svarbi, kaip išvykstančiojo?.. Pagaliau kas gi yra kelionė, jei ne grįžimas į save? Kur nuo savęs pabėgsi?

Sakoma, kad Amerikos indėnai turi tokią įdomią ateities viziją – jie tiki, kad kada nors visi baltieji žmonės išskris į Mėnulį, ir jie pasiliks savo senojoje žemėje. Su savo mitais, dievais ir kosmosu, kuris atsiveria nebūtinai skrendant į Mėnulį ar Marsą. Užtenka pasižiūrėti ir į gėlės žiedą. Argi nuo jos gylio jums kartais neapsisuka galva?.. Gal panašiai atsitiks ir su Lietuva. Juk gal ir mes, lietuviai – indoeuropiečiai, gyvename ant kažkokios pasislėpusios laike kultūros tektoninių plokščių, gal senieji Lietuvos gyventojai – autochtonai – irgi viltingai laukia, kol „baltieji“ kur nors išskris?..

Ar tie „baltieji“ – mes?..

Aš nenoriu į Marsą. Aš norėčiau pasilikti prie laukinės cikorijos žiedo: rausvo, peršviečiamo saulės ir panašaus į tolimą kosminį ūką.

Eleonora Šiaurytė

Aldonos Ruseckaitės nuotr.

*Ir tu, vieversio žeme,
Nesi mažiausia tarpe išrinktųjų, –
Lyg deganti varpa iš dangaus gilumos, –
Ir kalba apie sėklą, avis
Vakarų pakraštį – yra mano kalba.
Čia kelias, užmigęs tarp rožių,
Ir kranklio aky – paskutiniojo pėdo ugnis,
Čia vakaro rankos parodys
Akmenį galvai priglausti.
Tik vėjai, drugių sparnuose nužydėję,
Žinojo: nuo žaibo, pamilusio moterį,
Esu pagimdytas.*

Leonardas Gutauskas

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Eleonora Šiaurytė. Ant senosios kultūros plokščių • **2-as psl. Robertas Vitas.** Lituanistikos tyrimo ir studijų centro 30-metis ir mokslo svarba išsivijos lietuvių gyvenime • **4-as psl. Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė.** Nemakščiai, jo jomarkai ir raganos • **5 psl. Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė.** Atvirukas kitaip/Audriaus Gražio „Aukso amžius“ • **6-as psl. Benediktas Januševičius, Tautvyda Marcinkevičiūtė, Tomas Arūnas Rudokas.** Eilėraščiai • **7-as psl. Ona Ališytė-Šulaitienė.** Lietuvos dainius Antanas Strazdas/ **Sigitas Geda.** Strazdas. Ištrauka iš poemos • **8-as psl. Kultūros kronika**

Kitame numeryje:

Pagerbtas Antano Vaičiulaičio atminimas • Motociklų muziejus • Vertybių ribos ir paribiai

Lituanistikos tyrimo ir studijų centro 30-metis ir mokslo svarba išeivijos lietuvių gyvenime

Robertas Vitas

Tautosaka – tai dalis kultūros, perduodama pasakojimais iš kartos į kartą. Taip, perduodama žodžiu, mūsų lietuviška kultūra buvo išlaikyta daug šimtmečių. O Martynas Mažvydas 1547 m. tą tradiciją pratęsė raštu ir knygos spausdinimu – išleido savo *Katekizmą*. Tai buvo pirmoji spausdinta knyga lietuvių kalba. Rašto tradicija buvo tęsiama. Kristijonas Donelaitis parašė poemą *Metai*, taip pat rašė tikybos ir literatūros temomis. Simonas Daukantas (1793–1864) – naujų laikų istorikas, baigęs Vilniaus universitetą, rinko istorinę medžiagą Karaliaučiaus archyve. Petrapilyje, valdžios įstaigoje studijavo lietuvių tautos dokumentus nuo XV iki XVIII a. S. Daukantas atsisakė rašyti lenkiškai ir pirmasis parašė Lietuvos istoriją lietuviškai. Jo pirmasis veikalas *Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių* buvo išleistas Kaune 1822 m. Vėliau pasirodė *Istorija žemaitiška*, kurią jis paskui perrašė plačiajai visuomenei ir pavadino *Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje* (1850 m.). Svarbiausias S. Daukanto veikalas buvo *Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių*. S. Daukantas bandė prieiti prie liaudies, kurią jis gerbė už lietuvių kalbos ir tautos išlaikymą tuo metu, kai Lietuvoje siautėjo lenkai.

Lietuviai suprato, kad svarbu reikštis ir tarp kitataučių. Pavyzdžiui, XVII a. jėzuitas Albertas Kojelavičius, kuris studijavo, vėliau profesoriavo ir rektoriatu Vilniaus universitete. Jis buvo Vilniaus universiteto rektoriumi rusų invazijos metu, 1654–1656 m. A. Kojelavičius siekė supažindinti studentus su Lietuvos istorija, kai Vilniaus universitete ji nebuvo dėstoma. Tarp jo svarbiausių veikalų yra Radvilų ir Sapiegų šeimų monografijos bei vėliau išleistas dviejų tomų veikalas *Historia Lituaniae*, parašytas lotyniškai, kad Lietuvos istorijos žinios būtų prieinamos ir kitataučiams. Tai buvo pirmasis kartas, kai lietuviai formaliai prisistatė svetimtaučiams. A. Kojelavičiaus pėdomis ėjo vokiečių mokslininkas August Ludwig von Schlozer, XVIII a. istorikas ir publicistas. Jis sutrumpino Kojelavičiaus parašytą *Lietuvos istoriją* ir laikotarpį nuo Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės iki Liublino Unijos (1569 m.) įtraukė į savo visuotinę istoriją. Tai buvo svarbus Vakarų Europos supažindinimas su Lietuvos istorija. Strykowski *Kronika Polska, Litewska* išleista 1582 m., buvo pirmasis veikalas, kuriame Lietuva įterpta į pasaulinės istorijos rėmus. Deja, išleista lenkų kalba, ta knyga daug kam nebuvo suprantama ir buvo retenybė net pačioje Lenkijoje.

Nepriklausomybės kovų laikmečiu lietuviai vėl suprato, kad turi prisistatyti kitataučiams. Amerikos lietuvių taryba ir kitos Amerikos lietuvių organizacijos pradėjo rašyti anglų kalba ir pristatyti pasauliui Lietuvos istoriją, kultūrą bei mūsų politinius reikalavimus. Vienas tokių veikalų buvo Kosto Jurgėlos *The History of the Lithuanian Nation and its Present National Aspirations*. Jis vėliau išleido *History of the Lithuanian Nation* ir *Lithuania and the United States*. Sovietų okupacijos laikui išleista dr. Benedikto Mačiūikos *Lithuania in the Last Thirty Years* ir dr. Vytauto Vardžio *Lithuania Under the Soviets*. Buvo svarbu praplėsti mūsų akiratį, vartoti teoriją ir kitus šaltinius. Pavyzdžiui, dr. Tomas Remeikis, pirmasis LTSC tarybos pirmininkas ir, sakyčiau, vienas iš trijų pagrindinių XX a. lietuvių išeivijos politinių mokslininkų (kartu su dr. Vardžiu ir dr. Leonu Sabaliūnu), yra vartojęs pasipriešinimo teorijas, apibūdinant Lietuvą sovietų okupacijos metu, rašant savo veikalus, įskaitant jo milžinišką knygą *Opposition to Soviet Rule in Lithuania: 1945–1980*. Pranas Čepėnas, 1986 m. išleidęs savo *Naujųjų laikų Lietuvos istoriją*, naudojo Fritzio Fisherio, vokiečių istoriko, teorijas analizuojant vokiečių tikslus Pirmajame pasauliniame kare.

Akivaizdu, kad be šaltinių negali būti mokslo. Taip prieiname prie Lituanistikos tyrimo ir studijų centro (LTSC) svarbos (angl. Lithuanian Research and Studies Center). Kalbą apie LTSC steigimą reikėtų pradėti nuo pasakojimo apie kitų dviejų įstaigų

steigimą ir atskirą, bet lygiagrečią raidą. Pirmoji – Pasaulio lietuvių archyvas (PLA), įsteigtas Vincento Liulevičiaus 1946 m. Vokietijoje, dipukų pabėgėlių stovyklose. Jame laikomi pokario Vokietijos lietuvių istorijos dokumentai, kurių niekur kitur nebūtų galima rasti. Todėl LTSC sukaktuviniame ženkle mes matome ne tik 1982-uosius ir 2012-uosius metus, bet taip pat 1946-uosius metus. Pasaulio lietuvių archyvas yra mūsų didžiausias, stambiausias vienetą. Sunku įsivaizduoti, kaip V. Liulevičius tokiomis sunkiomis sąlygomis įstengė jį įsteigti ir išlaikyti. Jis suprato, kad buvo svarbu ne tik kurti, bet taip pat ir išsaugoti mūsų kultūrinę kraitį – programas, laikraščius, lietuviškas knygas, išleistas pokario Vokietijoje. Liulevičiui emigravus į Čikagą, PLA veikė Šv. Kazimiero seserų vienuolyne Čikagoje. Kai 1956 m. tėvai jėzuitai pastatė Jaunimo centrą, archyvas rado prieglobstį ten. O 1970 m., pastačius Jaunimo centro priestatą, jo trečiame aukšte jau

Dr. Robertas Vitas

buvo numatyta vieta Pasaulio lietuvių archyvui. Po V. Liulevičiaus pasitraukimo iš PLA veiklos, jame daug metų dirbo rašytojas Česlovas Grincevičius ir Leonardas Kerulis, išleidęs monumentalų veikalą apie ištremtuosius į Sibirą. Jau Č. Grincevičiaus laikais PLA buvo toks svarbus, kad tapo įprasta, jog kiekviena lietuviška išeivijos leidykla į archyvą veltui atsiųsdavo po vieną egzempliorių kiekvienos lietuviškos knygos, po kopiją kiekvieno žurnalo ir laikraščio. Taip PLA rinkiniai praturtėjo ir archyvas tapo dar svarbesnis mūsų moksliniam gyvenimui.

Antroji įstaiga – tai Pedagoginis lituanistikos institutas (PLI), įsteigtas Domo Veličkos, dr. Albino Liaugmino ir Aleksandro Dundulio 1958 m. Tuo metu sąlygos išeivijoje buvo kitokios. Mums reikėjo mokytojų. Šiais laikais mūsų šeštadieninių mokyklų mokytojai atvyksta iš Lietuvos. Tiesą sakant, mes turime mokytojų perteklių savo mokyklose. Turime galimybę steigti net ir naujas mokyklas. Tuo tarpu sovietų okupacijos metu turėjome išauginti ir išauklėti savus mokytojus. Taigi PLI buvo įsteigtas tam, kad paruoštų mokytojus šeštadieninei mokyklai. Studentai, baigę šeštadieninę lietuvišką mokyklą ir norėję vėliau joje mokytojauti, užsiregistruodavo PLI ir išeidavo trejų metų programą. Institute studentams atsivėrė naujas pasaulis, būtent išeivijos lietuvių istorija. Labai dažnai tie, kurie gimė ir augo tremtyje, girdėdavo apie Lietuvos istoriją, bet labai mažai apie išeivijos lietuvių istoriją, nors patys gyveno išeivijoje. Vėl matėme V. Liulevičiaus įtaką jo knygoje, pavyzdžiui *Amerikos*

lietuvių ekonominė veikla atvėrė studentams duris į išeivijos istoriją.

Čia reikėtų paminėti vieną įvykį. Adomas Kantautas, pradėjęs ruošti savo didžiąją lietuvišką bibliografiją *A Lithuanian Bibliography*, susirašinėjo su PLA direktoriumi Česlovu Grincevičiumi. Kantautas norėjo aprašyti PLA rinkinius, nes šis archyvas buvo išaugęs į vieną iš didžiausių išeivijos lietuvių bibliotekų ir archyvų. Deja, Grincevičius negalėjo jam padėti, nes knygos, archyvai, periodika, nors ir sukaupti, bet buvo nekataloguoti. Taigi medžiagą ir šaltinius buvo sunku surasti. Todėl 1970 m. pasirodžiusioje *A Lithuanian Bibliography* Pasaulio lietuvių archyvas nebuvo aprašytas. Tai didelė spraga mūsų istoriografijoje. 1979 m. buvo išleistas papildymas, bet PLA rinkiniai jame ir vėl nepasirodė. Mūsų inteligentai suprato, kad reikia užpildyti šią spragą. Tais pačiais 1979 m. dr. Jonas Račkauskas buvo išrinktas PLI rektoriumi. Jis tuojau pat ėmėsi pertvarkyti PLI biblioteką – kataloguoti knygas, statyti lentynas, sudaryti kartoteką – kad knygos būtų prieinamos ir šaltiniai būtų naudojami. Tie darbai prasidėjo 1980 m. ir dar labiau išsiplėtė 1981 m., pradėjus kataloguoti PLA knygas. Jų metu išryškėjo būtinybė koordinuoti Jaunimo centre esančias mokslo ir švietimo organizacijas. 1982 m. susirinko tokie mokslo šulai, kaip dr. Adolfas Damušis, istorikas Jonas Dainauskas, Česlovas Grincevičius, tėvas Vaclovas Gutauskas SJ, Bronius Kviklys, dr. Arūnas Liulevičius (a. a. Vincento Liulevičiaus sūnus), dr. Tomas Remeikis ir, žinoma, dr. Jonas Račkauskas ir įsteigė LTSC kaip mokslinį „skėtį“ ar koordinacinę instituciją.

1985 m. sausio 5 d. *Draugo* kultūriniame priede pasirodė pirmas išsamesnis rašinys apie LTSC steigimą ir veiklą. Tai buvo pokalbis su dr. Jonu Račkausku ir dr. Tomu Remeikiu, kuriame aptarta LTSC steigimo svarba. Dr. J. Račkauskas kalbėjo: „Mintis kilo IV Mokslo ir kūrybos simpoziumo Chicagoje metu, 1981 metais. Atėjo pilietis iš Philadelphijos į Pedagoginį lituanistikos institutą ir parodė *Aušros* numerį, kurį jis pirkto už 10 centų senų knygų parduotuvėje. Ten jis atsirado, kadangi buvo išmestas iš universiteto knygyno. Ir čia nėra joks atsitiktinis įvykis, nes tai kartojasi nuolatos – pavyzdžiui, 1960 metais Chicagoje išmestas iš John Crear bibliotekos Pensilvanijoje leisto *The Booster* žurnalo komplektas (iš 1916–1917 metų), kurio mūsų žiniomis egzistuoja tik du egzemplioriai, buvo parduodamas už du dolerius. Arba, Hoover Institution Californijoje, kur mikrofilmuojami dokumentai, originalai metami lauk. Reikalinga lietuvius išjudinti kultūriniam nepriklausomumui nuo šio krašto institucijų. Principas, kurį nuolat reikia kaltis į galvą: „jeigu mūsų kultūrinės vertybės bus išsaugotos, tai jos bus išsaugotos tik lietuvių’.”

Nuo pat įsteigimo pradžios LTSC labai dosniai rėmė Lietuvių Fondas. Lietuvių Fondas yra mūsų pagrindinis finansinis bendradarbis. Be LF negalėtų būti LTSC ir centras amžinai dėkingas Fondo vadovybei ir nariams už pasitikėjimą. Mus rėmė ir teberemia įvairios organizacijos, Lietuvių Bendruomenė, JAV LB Archyvų komitetas, Švietimo taryba, Amerikos lietuvių taryba, Tautos fondas, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybė bei LR Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas. Vienas iš svarbesnių rėmėjų buvo Tėvo Broniaus Krištanavičiaus, SJ vardo fondas. Jėzuitas tėvas Vaclovas Gutauskas, stebėjęs LTSC steigimą ir darbus, nutarė, kad LTSC ateičiai užtikrinti turi būti įsteigtas fondas – finansinis užnugaris. Pirmosios dvi stambesnės fundatorės buvo Natalija Danilevičienė ir Stefa Tarasevičienė. Tėvas V. Gutauskas priminė brolių Petrą Kleinotą, kuris senais laikais dviračiu važinėdavo po lietuvių kolonijas ir rinkdavo aukas tėvams jėzuitams bei platinė tėvų jėzuitų laikraštėlį *Mūsų žinios*. Tėvas V. Gutauskas, susidaręs potencialių rėmėjų sąrašus, beveik kasdien važinėdavo automobiliu, belsdavosi į duris, pristatinėjo LTSC veiklą, A. Krištanavičiaus fondo tikslą ir prašydavo pinigų. Taip pradžioje ir buvo surenkamos aukos – po penkis dolerius, po dešimt, po dvidešimt, kartais po penkiasdešimt ar po šimtą.

Nukelta į 3 psl.

Atkelta iš 2 psl.

Krištanavičiaus fondo veikla tęsėsi maždaug dešimtį metų – iki Lietuvos nepriklausomybės atgavimo. Fondo statute buvo numatyta, kad kai Lietuvos jėzuitai galės laisvai veikti Lietuvoje, pagrindinis kapitalas turės būti atiduotas jiems. Jėzuitai, pripažindami LTSC svarbą, pasidalijo pagrindinį kapitalą – du trečdalius kapitalo pasiėmė, o trečdalį paliko LTSC. Ši kapitalo dalis iki šios dienos yra mūsų finansinis užnugaris. Jaunimo centre prie naujojo įėjimo į LTSC iškabinta atminimo lenta, kurioje pavaizduotas Natalijos Danilevičienės portretas ir išvardinti pagrindiniai mecenatai.

LTSC jungia 12 didelių padalinių:

Pasaulio lietuvių archyvas – Stambiausias LTSC padalinys. Jame sukaupti įvairių politinių, tautinių, kultūrinių, švietimo organizacijų archyvai, taip pat saugomi visuomenės ir kultūros veikėjų asmeniniai archyvai. Didelę šio archyvo dalį sudaro biblioteka, kurioje saugoma daugiau nei 100 000 knygų bei per 2 000 įvairių pavadinimų periodinių leidinių rinkinių. PLA jungia didelius rinkinius: lituanistinę biblioteką, periodikos skyrių, rankraščių skyrių, personalijų ir organizacijų fondus, švietimo fondą, kartografijos fondą, religinės literatūros fondą. Čia saugomi lietuvių DP Vokietijoje sukaupta medžiaga, ALT'o, BALF'o, PLB, JAV LB, Čikagos konsuliniai ir kt. archyvai.

PLA pasididžiavimas – lietuvių DP (Displaced Persons) Vokietijoje medžiaga, kurią sudaro 234 489 puslapiai dokumentų.

Žilevičiaus-Kreivėno muzikologijos archyvas yra didžiausias tokio pobūdžio archyvas išeivijoje. Jo pasididžiavimas – M. K. Čiurlionio gaidų originalai. Šiuo metu archyvui vadovauja Vytautas Belška ir Leonas Putrius. Daug metų jame dirbo Loreta Venslauskienė, Kazys Skaigirys. Profesorius Juozas Žilevičius archyvą įsteigė Petrapilyje 1920 metais. 1929 m. archyvas buvo pervežtas į JAV, į Elizabeth, N.J. Dar vėliau jis atsikliuvo Jaunimo centre Čikagoje. 1986 m. prisijungė ir Juozo Kreivėno muzikologijos archyvas, iki tol veikęs Cicero priemiestyje. Taigi Čikagoje vienu metu veikė net du muzikologijos archyvai. Profesoriumi Žilevičiui mirus, buvo darbo spraga ir čia atėjo į pagalbą Juozas Kreivėnas. Buvo pasirašyta sutartis, pagal kurią Kreivėno archyvas prijungtas prie J. Žilevičiaus ir taip atsirado Žilevičiaus-Kreivėno muzikologijos archyvas. 2020 m. mes minėsime to archyvo šimtmetį.

Lietuvių medicinos muziejaus ir archyvo pagrindinė iniciatorė ir įkūrėja – dr. Milda Budrienė. Prie muziejaus steigimo ir veiklos taip pat yra prisidėję dr. Audrius Plioplys, dr. Vacys Šaulys, dr. Stasys Vanagūnas, dr. Renata Staniškienė, dr. Gediminas Balukas, dr. Kazys Ambrozaitis, dr. Arvydas Vanagūnas ir dr. Jonas Valaitis. Čia kaupiama ir eksponuojama lietuvių išeivių gydytojų archyvinė medžiaga: asmeniniai daiktai, mokslinių darbų rankraščiai, periodinė medicininė literatūra. Eksponuojami Lietuvos prezidento dr. Kazio Griniaus asmeniniai daiktai.

Dr. Stasio Budrio lietuvių fotoarchyve surinkta ir išsaugota nemažai senų fotografijų ir negatyvų, filmų apie lietuvių išeivių gyvenimą. Jo steigėjas ir pirmasis kuratorius – fotomenininkas Algimantas Kezys, kurio rūpesčiu Čiurlionio galerijoje, Jaunimo centre surengta daugybė parodų. Fotoarchyvo ilgametė rėmėja – šviesaus atminimo dr. Milda Budrienė. Ilgametis kuratorius ir pasišventęs LTSC darbuotojas – šviesaus atminimo Jonas Tamulaitis.

Vaidinių-garsinių priemonių skyriuje saugoma daugiau nei 300 vaidajuosčių, taip pat gausybė radijo įrašų. Tai neįkainojama istorinė vertė turinti medžiaga: Čikagos „Margučio“ radijo „Pelkių žiburėlio“ programos įrašai, *Laisvės radijo*, *Europos radijo* ir *Amerikos Balso* lietuviškų programų įrašų komplektai. Dirbo Marytė Smilgaitė ir Tomas Miglinas.

Nusipelnusio išeivijoje visuomenės ir kultūros veikėjo, mokslininko, **istoriko Jono Dainausko biblioteką ir archyvą** sudaro daugiau kaip 18 000 knygų įvairiomis kalbomis. Joje daug leidinių, susijusių su Lietuvos istorine praeitimi, nepriklausomybės atgavimu. J. Dainauskas savo biblioteką puoselėjo namuose. Čia buvo pilna knygų – po stalais, už sofų, miegamajame – visur, kur buvo vietos. Pamažu jis maišais pradėjo pergabent tą biblioteką į LTSC. Po mirties sunkvežimis atvežė likusią bibliotekos dalį.

Pagrindą **Meno archyvu** padėjo Kazimieras Baltramaitis, paaukojęs savo turtingą rinkinį. Taip pat reikėtų paminėti Haliną Moliejienę ir Magdaleną Stankūniene. Archyvas nuolat pasipildo turtinga ir įdomia medžiaga. Čia saugomi menininkų darbai, jų parodų katalogai, meno albumai, spausdiniai. Šio archyvo pasididžiavimas – reti Mstislavo Dobužinskio ir Viktoro Petravičiaus darbai. **Lietuvių dailiojo meno institutas**, LTSC padalinys, kuris oficialiai globoja meno archyvą, taip pat turi tris vietas Lietuvių dailės muziejaus Lemonte taryboje.

Lietuvių genocido tyrimo centro Amerikoje pagrindinis tikslas – surinkti, išsaugoti ir pateikti istorinę informaciją apie skriaudas, padarytas Lietuvai ir jos gyventojams sovietų ir nacių okupacijos metais. Šis centras LTSC buvo perduotas 2002-ųjų m. sutartimi, kurią pasirašė LGTCA valdybos pirmininkas dr. Augustinas Idzelis, tuomet net negalvojęs, kad už septynerių metų taps LTSC valdybos pirminku.

Ramovėnų laisvės kovų muziejus sukaupęs vertingą ir neįkainojamą istorinę reikšmę turinčią medžiagą, susijusią su rezistencine kova. Muzie-

Dr. Audrius Plioplys, vienas iš žymiausių Amerikos neurologų, taip pat ir dailininkas, yra paaukojęs Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės 1612–1863 m. monetų. Dar norėtųsi paminėti dr. Leonardo Šimučio archyvus, Pennsylvanijos senųjų lietuviškų organizacijų fondus, archyvinę medžiagą apie Šv. Kazimiero kapines, dr. Vyčio Čiubrinsko archyvinę medžiagą apie pirmuosius lietuvius Texas valstijoje, Amerikos lietuvių tarybos archyvus, Teodoro Blinstrubo archyvus, senuosius pianolos ir lietuviškos muzikos įrašus, agronomų archyvą. Pernai **Draugo** pirmame puslapyje buvo aprašytas ŠALFASS (Šiaurės Amerikos lietuvių fizinio auklėjimo sporto sąjungos) archyvų atkeliavimas į LTSC. Tai įvyko po dvejų metų derybų. Archyvų perdavimas ir aukojimas LTSC tebevyksta. Pavyzdžiui, neseniai Lietuvių filatelistų draugija „Lietuva“ ir vėl paaukojo eksponatų ir dokumentų LTSC. Draugija „Lietuva“ jau anksčiau yra dovanojusi savo archyvus mūsų centrui.

Apibendrinant didžiausias archyvų rinkinys yra iš Vokietijos pabėgėlių stovyklų, t. y. 234 489 puslapiai. LTSC – dar apie 150 000 knygų (kelios beveik 200 metų senumo), 2 300 periodinių leidinių pavadi-

LTSC 30-mečiui skirta paroda Čiurlionio galerijoje, 2013 m.

Jono Kuprio nuotraukos

juje eksponuojami reti ir ypatingi eksponatai – vėliavos, ordinarai, medaliai.

Lietuvių muziejaus ekspozicijoje pateikta įdomi, Lietuvos praeitį atspindinti medžiaga. Eksponuojami liaudies menininkų drožinėti rūpintojėliai, XVIII a. kopylstulpiai, saulutės, XIX a. atspausdintos knygos, originali medžiaga iš prel. M. Krupavičiaus archyvo (įskaitant jo pakėlimo į prelatus dekretą, pasirašytas kardinolo Montini – vėliau Popiežius Paulius VI), Vydūno asmeniniai daiktai, dokumentai ir kita medžiaga.

Dar šiek tiek apie dvių įstaigų – **Pasaulio lietuvių archyvo** (PLA) ir **Pedagoginio lituanistikos instituto** (PLI) – raidą, kaip jos atskirai plėtojosi ir jų veikla susijungė po LTSC skėčiu. PLA turėjo medžiagą ir mūsų mokslo veteranus. PLI turėjo jaunus studentus, kurie sudarė darbo komandą. Studentai turėjo progą susipažinti su lietuvių mokslo šaltiniais ir lietuviais mokslininkais. Tuo tarpu mūsų mokslininkai ir archyvistai veteranai gavo įkvėpimą iš studentų, jų energijos ir tie veteranai mokslininkai matė, kad yra vilčių ateičiai.

Neįmanoma paminėti pavardės kiekvieno aukotojo, kiekvieno, kuris dovanojo archyvus, knygas, periodiką, eksponatus LTSC. Pateiksiu tik tai, keletą pavyzdžių:

Tarp LTSC rinkinių – buvusio Lietuvos konsulato Čikagoje dokumentų fondas, datuojamas nuo 1924–1997 m., taip pat ir asmeninis Lietuvos konsulų Petro ir Juzės Daužvardžių fondas. Saugoma taip pat gausi konsulato ir Lietuvos užsienio reikalų ministerijos, Lietuvos pasiuntinybės Washingtone, konsulų New Yorke, ir Los Angeles, JAV lietuvių organizacijų ir atskirų veikėjų korespondenci-ja.

Seniausias laikraštis LTSC rinkiniuose yra *Tilžės keleivis*, išleistas 1850 m. dar prieš spaudos draudimą. Per savo gyvavimo istoriją LTSC yra išleidęs 54 knygas. Trečdalis jų išleista anglų kalba, nes, kaip suprato A. Kojelavičius ir von Schlozer, mums yra svarbu prisistatyti kitataučiams.

LTSC gyvavimo laikotarpį galime suskirstyti į du pagrindinius etapus. Pirmasis – praėjusio šimtmečio 9-as dešimtmetis. Studijų centro darbuotojai iš esmės buvo išeiviai, pokario ateiviai, kai kurie kitataučiai mokslininkai. Tuo metu lietuvių išeivijos gyvenimas atrodė gana tamsus. Vis dažniau matėme, kad mūsų pagrindiniai veikėjai iškeliauja amžinybėn, organizacijų narių ir mokyklų mokinių skaičiai vis mažėjo. Tuo metu Jaunimo centre veikė dvi šeštadieninės mokyklos ir Kristijono Donelaičio lituanistinė mokykla. Tos trys mokyklos buvo sujungtos į vieną dėl mokinių skaičiaus sumažėjimo. Net ir Jaunimo centro ateitis buvo neaiški. Prastėjant rajonui, kuriame išsikūręs Jaunimo centras, kai kurie lietuviai ėmė vengti čia atvažiuoti ir dažnai jis likdavo tuščias. LTSC dėka Jaunimo centre pagyvėjo veikla. Mūsų darbuotojai čia būdavo beveik kiekvieną dieną ir iš tikrųjų tuo metu padėjo išlaikyti Jaunimo centrą. Suskaičiavus, kiek LTSC yra išmokėjęs tėvams jėzuitams ir Jaunimo centrui nuomų, susidaro maždaug 500 000 dolerių. Tai tikrai stambus įnašas į tėvų jėzuitų ir Jaunimo centro finansus. Galime drąsiai pasakyti, kad pirmame dešimtmetyje LTSC buvo vienas iš Jaunimo centro pagrindinių pajamų šaltinių ir tuo labai prisidėjo prie Jaunimo centro išlaikymo.

Pabaiga kitame numeryje

Lygumų, akmenų ir retų muziejų kraštas

Pažintinis turas po Žemaitiją

Antroji stotelė: Nemakščiai, jo jomarkai ir raganos

Čirvinių blynų krosnelė

L. Vasiliauskaitės-Rožukienės nuotraukos

Laimutė

Vasiliauskaitė-Rožukienė

Netoli Kryžkalnio esanti gyvenvietė. Seniau žmonės Nemakščius vadindavę Namukščiu, nes labai seniai šiose vaizdingose prie Dubysos vietose tarp didžiulių girių stovėjęs nameliūkštis – smuklė, kur galėjai pailsėti, pailsinti arklius. Vietovė su Padubysio piliakalniu minima kryžiuočių kronikose nuo XIV a. Koplyčia čia pastatyta XVI a., vėliau – bažnyčia, atsirado kelios trobos. XVI–XVII a. Nemakščiai gavo privilegijas rengti jomarkus, jiems suteiktas leidimas rengti prekymečius net dukart per savaitę – tai reiškė, kad vietovė buvo pakankamai žinoma (jei nutraukiama prekyba – miestelis miršta). Daugiausia prekyba vertėsi žydai (prieš Pirmąjį pasaulinį karą Nemakščiuose gyvenę 1,200 gyventojų, iš jų 800 buvo žydai, Antrojo pasaulinio karo metu visi jie buvo sušaudyti). Miestelyje anuomet stovėjo viena katalikų bažnyčia ir trys sinagogos, taip pat buvo žydų mokykla.

Vienas Žemaitijos centrų buvo ir Raseiniai, kurie, valdant Steponui Batorui, buvę pavieto centras. XVII a. Žemaitija turėjo savo tribunolą, skyrėsi nuo Lietuvos ne tik įstatymdavystė (prie Lietuvos tribunolo prisijungė daug vėliau). Raseiniuose

vykdavę didžiuliai turgūs. Tą dieną neleisdavo perparduoti vežamų prekių, jei kas neklausė – jas konfiskuodavę Raseinių naudai. Iki pat aušros nebuvo galima prekiauti – tai skelbė vaito pakabinta lentelė, tik kai jis ją nuimdavęs, buvo ženklas pradėti prekybą. Buvo akylai stebima, kad kainos nebūtų pakeltos, kad nevažiuotų kitur pirkti, kur pigiau. Vaitas buvo suinteresuotas – valdžia rinko mokesčius už karčemą, už gėrimų pardavimą. Idomu, kad už alų ir midų buvo didesni mokesčiai nei už degtinę. Raštininkai taip pat turėję daug darbo – už rašto surašymą irgi buvo imamas mokestis. Skerdikai nuo kiekvieno paskersto gyvulio turėdavę duoti administratoriui po kumpį (mokestį pinigais pradėta imti daug vėliau). „Sklaidant vienas ar kitas rajono bylas, vis išlenda kokia ragana, nors buvo sakoma, kad Lietuvoje jų nėra“, – sako gidė Danutė. Raseiniuose viena sudeginta, kai vienas dvarininkas apkaltino kito dvarininko tarnaitę, kuri esą nužiūrėjusi jo žmoną. Ant laužo ji rėkusi: „Ne aš kalta, o mano šeimininkė, ją reikia deginti“. Tiesa, vieną penkiolikmetę „raganą“, nors ji kankinama prisi pažino, išgelbėjo jos tėvas, pasakęs, kad tai netiesa, ne ji kalta, o jis pats yra raganius (jį ir sudegino). XXI a. Nemakščiais susidomėjo archeologai, nes imta ginčytis: ar tik ne prie Molavėnų piliakalnio stovėjusi legendinė Pilėnų pilis?

Technikos muziejus „Muziejuks“ ir garsioji Neveravičiaus Aštuonratė

Prieš šimtą metų aštuonių ratų savaeigį vežimą (prototipą dabartinio aštuonračio, be kurio neapsieina nė viena pasaulio kariuomenė, Ašigalio ar Mėnulio tyrinėtojai, daugiaašių vilkikų ir puspriekabių gamintojai) pats pirmas išrado savamokslis, genialus bajorų kilmės konstruktorius Pšemislovas Neveravičius (1865–1936) Pužų kaime, Julijonų dvare. (Išradėjo brolio sūnus buvo garsus nepelnytai užmirštas rašytojas, vertėjas, žurnalistas Fabijonas Neveravičius (1900–1981), Lietuvos savanoris, Radiofono darbuotojas, 1944 m. pasitraukęs iš Lietuvos, 1949 m. Didžiojoje Britanijoje įkūręs Lietuvos žurnalistų sąjungos skyrių, vėliau redagavęs žurnalą „Santarvė“. Jo patriotiniuose romanuose „Dienos ir naktys“ (1935 m.) ir „Blaškomos liepsnos“ (1936 m.) aprašomi Lietuvos dvarai, bajorai istorijos kataklizmo sūkury). Vežimas buvo dvigubai didesnis už įprastinį, tačiau traukiamas ne arklių, o dviem vyrams sukančiais išcentrinio rato rankenas. Konstrukcija geniali, nes galėjo judėti per įvairiausius griovius, daryti ypatingus posūkius netgi netekus vieno kurio rato. Važiuklės patentavimo istorija (1907 m. spalio mėn. – Rusijos imperijos herbu pažymėtas patentas Nr. 12458, 1930 m. rugpjūčio mėn. – Lietuvos valstybinis patentas, registruotas Lietuvos autoklube) verta atskiros straipsnio, nes laiku už siūlytus 150 000 aukso rublių nepardavęs

vokiečiams pramonininkams patento, vėliau buvo nesuprastas savų, ignoruotas carinės Rusijos, apgautas anglų patentų biuro *Salter's Hall Court* (besusirašinėjant su jais ir keturis kartus jiems siunčiant pinigus už patentą, 1931 m. vasarą jie visgi įregistravo kitą – savą britą išradėją), Neveravičius būtų likęs užmaršty, jei ne smalsusis technika besidomintis šiaulietis Vilius Pūronas, archyvuose atkapstęs šios važiuoklės istoriją ir 1986 m. paskelbęs žurnale „Mokslas ir technika“, ir kitas, ne mažiau smalsus nemakštiškis, pagal šaknis mechanikas ir baikerių klubo garbės narys Leonas Tamulevičius, perkandęs, ką reiškia Nemakščių herbe esantys paslaptingi keturi juodi ratai su važiuoklės dugnu, tuomet pardavęs savo motociklą ir pagal tikslus brėžinius pats sumeistravęs trečiąjį važiuoklės modelį (pirmasis sunaikintas Pirmojo pasaulinio karo, antrasis – Antrojo pasaulinio karo metais) ir tėvų sodyboje 2007 m. (minint Nemakščių miesto jubiliejų) įkūręs technikos muziejų *Muziejuks*. Jam skirti keli trobesiai ir kiemas, kuriame puikuojasi tokie eksponatai kaip čirvinių blynų (su receptu ant dangčio) krosnelė. Garbingiausią vietą užima bajorų Neveravičių šeimos daiktai, surinkti įvairiausi senobiai, smetoniniai ir tarybiniai su technika susiję eksponatai, įrankiai ir mechanizmai, pradedant raktais ir baigiant ugniagesių atributika, vežimu, kuris su garsu gesino gaisrus (mums tai pademonstruojama) bei su milicininko manekenu VAI automobiliu, kuris važiuojantis, pramogos dėlei išridenamas į kiemą. Muziejuje – ne tik varikliai, kalvio, batsiuvio, siuvėjo ar audėjos darbo įrankiai, čia rasi ir vietinių garbių asmenų atminimui skirtas erdves, pvz., prieš 20 m. mirusio prelato (poeto, keliautojo, Nemakščių bažnyčios fundatoriaus) Petro Butkaus sutana, maldaknygės, nuotraukos, asmeniniai daiktai.

Yra ir ypatingų senovinių baldų, kėdžių (tokios buvo tik Neveravičiaus dvare ir Rietavo bažnyčioje, kitur tokių nerasi), knygų, vietinių gyvūnų iškamšų. Beje, Leonas Tamulionis atkūrė „Aštuonračio automobilio draugiją“, P. Neveravičiaus įkurtą 1910 m., kai jis tikėjęsis gaminti serijinius tėvyninius automobilius, demonstruodamas važiuoklę dardėjo kaimo grindiniu su arbatos puodeliu rankoje ant platformos prie stotelės, keliems vyrams sukančiais važiuoklę. Beje, seniausias aštuonratis užpatentuotas amerikiečio Miltoono Rivzo 1911 m., taigi mūsiškio išradėjo bajoro, kuris laikė save lietuviu, Pšemislovo Neveravičiaus išradimas (1907 m.) – pats pirmasis. Jo dukros Julija ir Jadvyga pasekė tėvo pėdomis, tapo inžinierėmis. Vietiniai pasakojo, kad Neveravičiai buvę pažangūs bajorai: pirmi įvedė činšą, pigiau nuomojo žemę, mažino lažo dienas, o pats Pšemislovas buvo panašus į J. Basanavičių – vešlia barzda, ramaus, gero būdo. Jis ir palaidotas Nemakščių kapinėse, kur jam neseniai pastatytas paminklas. □

Muziejuko eksponatai

Aštuonratė Nemakščių muziejuko kieme

Atvirukas kitaip

Petro Saulėno fotografijų paroda Vilniaus AV17 galerijoje

Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė

Vilniaus AV17 galerijoje iki birželio 9 dienos veikė savita paroda – testinio projekto septynerių metų refleksija – *Atvirukas. 2005–2012 (7)*. Jos autorius – Petras Saulėnas, ne tik profesionalus fotografas, trejus metus dirbęs Paryžiuje, mokslus baigęs Vilniaus dailės akademijoje, jis taip pat yra Kauno kolegijos Justino Vienožinskio menų fakulteto Fotografijos katedros vedėjas.

Parodoje – dvylika mažo formato fotografijų, kuriose savita medine *pinhole* kamera, savita prisijaukinta šviesa (be blykstės, be fokusavimo), įamžinta dvylika autoriaus gyvenimo kelyje svarbių miestų: šeši Lietuvos, šeši – užsienio. Pirmoji fotografija – Rokiškis. Čia partizanavo ir žuvo Petro Saulėno senelis – Dariaus ir Girėno kuopos vadas Baukys Antanas – Sakalas (1917–1949), jo žuvimo vietoje, kur prieš dešimt metų pastatytas paminklas, neseniai po žolę braidžiojo šios parodos autorius. Kiti miestų atvirukai: Druskininkai, Alytus, Kaunas, Vilnius, Nida; Birminghamas, Venecija, Briugė, Paryžius, Stokholmas, Amsterdamas taip pat parodyti per asmeninę autoriaus išgyvenimų prizmę – tarsi atpažįstami, tačiau nematyti, nepatirti, be dokumentikos grafinių klišių ar stereotipų, jie tarsi ignoruoja, paneigia vartotojišką atviruko paskirtį, pretenduoja į ypatingą miesto erdvės artikuliacijos interpretavimą.

„Vienoje plokštelėje nuguldami ir chaotiškai susijungdami miesto vietovių vaizdai konstruoja naujus ryšius, ignoruodami laiko ir erdvės suponuotas trajektorijas... Tiek formatais, tiek atlikimo rechniką sukuria intymų santykių tarp vaizdinio ir žiūrovo, autoriaus ir jo kūrinio“, – rašoma parodos informaciniame lapuke.

Kaip tokie neįprasti, tarsi iš sapnų šalies atvirukai buvo pagaminti? Pirmiausia sidabro halogeninių grūdelių ir apsauginio koloido mišiniu padengtoje celiuliodinėje 13x18 cm plokštelėje šviesos pagalba įamžinus vaizdą, vėliau netaupant laiko ir kantrybės, t. y., labai ilgai ir kruopščiai, sukuriant sidabro želatinos kontaktinį atspaudą.

P.S. Prieš metus Kauno kolegijos J. Vienožinskio menų fakultete (A. Mackevičiaus g. 27, Kaunas) studijuojantiems pagal Fotografijos studijų programą įrengta vienintelė Lietuvoje šiuolaikiška Fotografijos laboratorija, jos sienos dėl specialių dažų neatspindi šviesos, kurios patekimas į studiją reguliuojamas, palaikoma nuolatinė drėgmė. Laboratorija gali naudotis visi Kauno kolegijos studentai, išklausę Darbo su fotografijos įranga pagrindų kursą.

„Miestų atvirukai labai intymūs, pritaikyti šiai nedidelei galerijai“, – sako parodos autorius.

Rokiškis

Paryžius

Audriaus Gražio „Aukso amžius“

Žymaus abstrakcionisto retrospektyvinės parodos atidarymas Vilniaus „Juožas Art“

Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė

Nepasakytum, kad dailininkui šį birželį sukanka penkiasdešimt. Jaunatviškas, sportiškas, labai produktyvus: savo jubiliejui šiemet surengė net penkias personalines parodas. Iš viso yra dalyvavęs per 40 individualių ir per 50 grupinių parodų.

„Man aukso amžius yra dabar“, –

sako A. Gražys. Menininkas su šeima gyvena Briuselyje, daug parodų surengė užsienyje, ne tik Paryžiuje, Briuselyje, jų būta Airijoje, Japonijoje, Italijoje, Portugalijoje, Suomijoje, Turkijoje, Rusijoje, Vokietijoje, Brazilijoje, JAV... Šioje parodoje pirmame aukšte rodomi naujausi jo darbai, o antrame – senesni, net iš studijų lai-

Audrius Gražys. Aukso amžius.

L. Vasiliauskaitės-Rožukienės nuotr.

Profesionalių breiko šokėjų pasirodymas parodos atidarymo metu

kų. 10 dalių darbų kataloge „Paralėlės“, specialiai išleistame jubiliejinei parodai, jo kūryba apžvelgiama nuo abstrakčių darbų iki portretų ir erotikos.

Audrius kuria ne tik paveikslus, bet ir scenografijas, videomeną, spektaklius ant smėlio (pvz., Klaipėdoje 1998 m. ir 2000 m. už juos laimėjo pirmąsias vietas).

Kokie didžiausi pasiekimai? 2003 m. apdovanotas Portugalijos Respublikos Prezidento *Jorge Sampaio* Nuopelnų ordinu (Karininko kryžiumi).

Jo darbas „Vienas už kito“ ekspertų komisijos išrinktas į prestižinę tarptautinę Paryžiaus menų mugę *Salon D'Automne* (dar vadinamą epochos menų veidrodžiu, kurioje visais laikais būdavo įvertinti didžiausi talentai), o Lietuvai labiau žinoma jo scenografija ir videomenas su kino operatoriumi Henriku Gulbinu miuziklui „Tadas Blinda“ (2004 m.). Dar kūrta ir kitiems miuziklams: „Pasakų medis“, „Šventavartė“ bei GALA koncertui „Lietuvos baletui – 80“ Nacionaliniame operos ir baletų teatre.

TAUTVYDA MARCINKEVIČIŪTĖ „TEN GINTARAS SĖDI“

iš privalomojo praeivių pranešimo prasilenkiant su
manimi apie mano vyro poeto Gintaro Patacko
buvimo vietą Laisvės alėjoje

Kur sėdi? Ir kodėl jis sėdi?
Kodėl gi nesimaudo baseine?
Už ką jis sėdi? Ir kokia begėdė
Jį įdavė, kankindama mane?

Jis sėdi rytą, vakarui atslinkus,
Ir bėgant nuo infarkto ristele,
Jis sėdi, Matšu Pikču kopiant inkams,
Jis sėdi netgi šaukiant: O lia lia!

Jis sėdi, kai poetai – monumentai,
Jis sėdi, kai sukryžmina špagas,
Jis sėdi, nenutaikęs sau momento
Daryt ką nors ne taip, gal išsigąs?

Jis sėdi, taip ir sėdi kiaurą dieną,
Jis sėdi net ir naktį sapnuose,
Jis sėdi, kaip pro šalį velka ienas,
Jis sėdi, kol toj vietoj tik dvasia.

Jis sėdi, taip ir sėdi nesuklupęs,
Jis sėdi šitoks viešas ir visų
Kaip padavimas, einantis per lūpas,
Tikresnis, negu aš gyva esu.

TOMAS ARŪNAS RUDOKAS

KAI KAREIVIŠKAIS BATAIS ATEIS ANGELAI

Kai kareiviškais batais ateis angelai
Ir kaip filme žygiuos prospektu,
Tu žiūrėsi ir klausi savęs: ar gerai,
Kad tai jie angelai, o ne tu?!

Kai kareiviškais batais ateis angelai
Ir žygiuos ne dangum, bet gatve,
Tu stovėsi ir klausi savęs: ar gerai,
Jei į būrį pakviestų tave?

Kai kareiviškais batais ateis angelai
Ir nuo žingsnių drebės grindinys,
Ir žvaigždynai skambės kaip vitrinų stiklai,
Į kuriuos Dievas kala vinis...

Kai kareiviškais batais ateis angelai
Ir nebus nei namų, nei mamų,
Tiktai krykštaus iš džiaugsmo benamiai vaikai,
Kad sulaukė tokių dovanų!

Lis saldainiais, žaisliukais ir kulkomis lis,
Bet po Teismo mirties juk nebus.
Kas po Teismo nežuvo, tas amžinas liks,
Tik tekės velnio kraujas sraunus...

Parašiotai vis leisis žemyn iš dausų...
Nematei angelų be sparnų?!
Tu suprasi tada: kaip gerai, kad esu
Ir su angelu savo einu.

BENEDIKTAS JANUŠEVIČIUS KAIP ATsiranda VAIKAI?

ar žinote, kaip atsiranda vaikai?
o svarbiausia – iš kur?

kaip žinoma, vienus vaikus atneša gandrai
kitus mamos randa kopūstuose
trečius tėveliai perka parduotuvėse

ar vaikus neša visi gandrai, ar tik kai kurie – pvz., gandrai tėtės?
kiek vaikų atneša vienas gandras?
ar gandrai neša vaikus kiaurus metus, o gal tik kai kada?
ar gandrai baigia specialius vaiknešių kursus?
ar jie diplomuoti profesionalai? o gal tik savamoksliai mėgėjai?
kur žiūri Švietimo ministerija?!
ar gandrai legaliai importuoja vaikus į Lietuvą?
ar jie apsidraudę nuo nelaimingų atsitikimų?

kokuose kopūstuose – ankstyvuosiuose, vėlyvuosiuose
ar vidutinio ankstyvumo – labiausiai apsimoka ieškoti vaikų?
o gal raugintuose?
kokių veislių kopūstuose didžiausia tikimybė ką nors rasti?
ne paslaptis, kad kopūstai būna ne tik žali, bet ir balti arba raudoni
ne tik gūžiniai, bet ir žiediniai, lapiniai, netgi – ropiniai
būna mažyčių briuselio kopūstėlių ir pasipūtusių pekino kopūstų
bet neteko girdėti, kad vaikus rastų brokoliuose
ar tinkama kopūstų priežiūra gali nulemti kūdikio lytį?
kaip atsilieptų vaikui besaikis kopūstų pertrešimas mėšlu?
kas nutiktų vaikui, jeigu jo laiku nesurastų?

kiek vaikų gali nusipirkti žmogus, gaunantis minimalią algą?
kokios firmos oficialiai prekiauja vaikais?
ar parduotuvėse parduodami vaikai kokybiški?
kokia garantija jiems suteikiama? metų? dvejų? o gal neribota?
ar verta pirkti Kinijoje pagamintus vaikus?
koks pvm taikomas vaikams? įprastas, lengvatinis ar padidintas?
kokie įstatymai reglamentuoja prekybą vaikais?
ar ginamos vaikų vartotojų teisės?

jeigu nežinome vaiko kilmės, kaip atskirti, kurį atnešė gandras,
kuris – rastas kopūstuose, o kuris – pirktinis?
gal todėl žmonės skirtingi? vieni skrajoja padebesiais, kiti
slampinėja nudelbę akis į žemę, o tretį baisingai mėgsta pinigus...

kodėl vaikų mažta? gal todėl, kad prekybai vaikais Lietuvoje dar
nėra įgijusi masinio pobūdžio? gal dėl to, kad vis daugiau parduodama genetiškai
modifikuotų kopūstų sėklų, o gmo kopūstuose vaikai nesimėto?
o gal todėl, kad mūsų šalyje gandrų slegia nepakeliama
mokesčių našta ir jie perkelia savo verslą į kitas šalis?

gal vaikų nė nereikia?

o kaip atsiradote jūs?
ar jūs vaikai?
ką jūs čia veikiate?
o ką aš čia veikiu?
apie ką aš?

Lietuvos dainius Antanas Strazdas-Strazdelis

Ona Ališytė-Šulaitienė

Strazdo gyvenimas ir kūryba sutapo su Didžiosios Lietuvos senosios literatūros atsiradimo pradžia, prasidėjusia XIX a. pirmoje pusėje, taigi, kiek vėliau negu Mažojoje Lietuvoje, kur ši pradžia laikoma XVIII a. ir siejama su tokiom asmenybėmis, kaip Šimelpenigis (1699–1763, pasauliniai eilėraščiai, giesmės), Milkus (1736–1806, istorinė poema „Pilkainis“), Donelaitis (1714–1780, poema „Metai“, pasakėčios) ir kt. Tačiau ir Didžiojoje Lietuvoje greit kilo savotiškas literatūrinis sąjūdis, kuriam visų pirma buvo būdingas ypač didelis tautinis patriotizmas (žinomas to meto lituanistas J. Plateris rašė: „Kalba lietuviška jau jau kaip žolynas pavasarėj žaliuoti iš naujo pradės“) bei pastangos sukurti savą, lietuvišką poeziją. Šios pastangos nebuvo bevaisės, jos į lietuvių literatūrą įrašė Pošką, Klementą, vyskupą J. Giedraitį, Aleknavičių, Savickį, Varkolevičių, Šimkevičių, Pabrėžą ir kitus poetus. Kaip 1933 m. Nr. 3 „Kultūroje“ rašė K. Korsakas, „juk tai ne tik talentingų poetų grandinė, bet ištisi mūsų literatūros etapai, tai stulpai, į kurios remiasi mūsų senoji literatūra plėtomasi.“ Visų jų kūryba šiandieną akivaizdžiai rodo, kad minėtas lituanistinis–literatūrinis sąjūdis Didžiojoje Lietuvoje buvo labai aktyvus ir, kaip regime, ypač atsiskleidė poezijoje, kurioje greta žymiausių ano metų lietuvių poetų Valiūno (1789–1831) ir Stanevičiaus (1799–1848) garbingą vietą užima ir Antanas Strazdas, liaudyje vadinamas malonybiniu Strazdelio vardu. Šiandieną vargu ar atsiras Lietuvoje žmonių, kurie būtų negirdėję šio vardo ar nežinotų nors vienos jo dainos, eilėraščio, o tuo labiau giesmės „Pulkim ant kelių“, kurią štai jau daugiau kaip 180 metų gieda visa mūsų tauta. Tokio visuotinio pripažinimo bei pagarbos susilaukia tik išskirtiniai poetai, ir Strazdas – vienas jų. Šiais metais minime 180-ąsias jo mirties metines, tad „Draugo“ skaitytojams ir visiems tiems, kurie domisi senąja lietuvių literatūra, ta proga priminsiu šios neeilinės asmenybės gyvenimo ir kūrybos kelią. Beje, malonu pranešti, kad Lietuvos paštas, paminėdamas šią datą, serijoje „Žymūs žmonės“

pirmą kartą išleido Strazdui skirtą pašto ženklą su jo portretu (dail. A. Ratkevičienė). Pasak P. Naujokaičio, „Dėl originalaus charakterio ir išsiskiriančio gyvenimo būdo Strazdo asmuo ilgą laiką buvo apipintas legendomis, kurios tuo pačiu temdė tikrą jo asmenybės vaizdą“ („Lietuvių literatūros istorija“ I t.). Tikrų, laiko patikrintų faktų poeto biografijoje buvo labai mažai, iki

pat paskutiniųjų metų jo gyvenimas įvairių laikotarpių spaudoje buvo nušviečiamas tik pačiais bendriausiais bruožais ir su didelėmis spragomis, kurios ir būdavo užpildomos minėtomis legendomis, o neretai – ir anekdotais. Taip Strazdas lietuvių literatūros istorijoje bei liaudies atmintyje palaipsniui tapo pusiau legendiniu asmeniu. Tačiau šiandieną atrasti naujaisi, iki šiol nežinomi archyviniai, poeto gyvenimą liečiantys dokumentai leidžia kiek pilniau ir tiksliau atkurti jo biografiją. Ją norėčiau pradėti nuo Strazdo gimimo datos, kuri, pasak V. Mykoliaičio-Putino, net iki 1967 m. nebuvo tiksliai nustatyta. Šiuo klausimu egzistavo didelė painiava ir nuolat kildavo daug spėliojimų, abejonių bei ginčų. Neaiški, supainiota poeto gyvenamojo laikmečio dokumentacija (anais laikais bažnyčių instancijų raštuose smulkaus tikslumo nebuvo reikalaujama), prieštaringi jo amžininkų liudijimai, keli netikslūs paties Strazdo pasisakymai ir pan. labai klaidindavo biografus, tad ne vienas jų pateikdavo skirtingas, viena kitai prieštaraujančias jo gimimo datas, įvairuojančias tarp 1749–1763 metų, taigi, sudarančias net 14 metų paklaidą. Pirmus rimtus įrodymus savo laiku buvo pateikęs teisininkas ir profesorius M. Roemeris (1880–1945), kuris Bagdoniškio dvare, tenykštėje bažnyčioje rado Strazdo krikšto metriką, pažymėtą Nr. 421, kurioje jo gimimo data nurodoma 1759 m. birželio 12 d., o vieta – Kriugiškio kaimas. Šios datos, kaip svarbiausio atspirties taško, kurį laiką buvo prisilaikoma, ją pripažino J. Basanavičius ir V. Biržiška, tačiau vėliau paaiškėjo, jog atrastoji metrika yra kito – bendravardžio ir bendrapavardžio – Strazdo metrika. Beje, M. Biržiška tuo klausimu yra perspėjęs: „Antanų Strazdų Lietuvoje niekad netrūko, jų ne vien mūsų kuno būta, tad radus raštą su jo vardu reikia būti apdairiam“ (Aleksandrynas, II t.). Taigi, matyt dėl populiarios Strazdo pavardės ir atsirado ta užsitęsusi poeto gimimo datų painiava, suklaidinusi ne tik Roemerį, bet ir vieną pirmųjų Strazdo biografų, kunigą J. Katelę (1831–1907), kuris 1877 m. savo lenkiškame straipsnyje nustatė (nors iš kur tie duomenys paimti – nenurodė. O. Š.) Strazdą gimus 1763 m.

Nukelta į 8 psl.

SIGITAS GEDA STRAZDAS

Ištrauka iš poemos

Petro Repšio iliustracija
Sigito Gedos poemai „Strazdas“

ŽEMĖS ARIMAS

Šitos bitės, kamanės,
Šita amžių galybė,
Virš apgriuvusių kaimų –
Rausva amžinybė.

Atsiverkite, žaros,
Man į amžius senus, –
Iškėtojęs sparnus,
Strazdas Lietuvą aria.

Gėriukėliai po pievas.
Plaukia upės. Kalnai.
Danguje dyvinai
Žydi saulė ir dievas.

Tarp dangaus ir tarp žemės
Žalio paukščio sparnai.
Bliauna jaučiai tenai.
Verkia vaikas. Sutemus

Vyras, paukštis, poetas
Dar ilgai ieško peno –
Viešpatie mano,
Kokios baisios jo pėdos!

O iš rūko lyg sapno
Kyla mano tėvynė –
Senas laikas ir samanos –
Lietuva akmeninė.

Kaulakys. Kamarnykas.
Dominykas. Siratos.
Vyžos. Senas giesmynas.
Ir Drazdauskas, ir Strazdas.

Žalią sparną ištiesia,
Kad net saulė – žalia,
Jo šešelis žole –
Šviesios bangos per Lietuvą.

Tiek regėjimuos šėlus –
mėnuo – miškas – rasa –
Lietuva – ji visa –
Dideliam jo šešėly.

Spurda, lekia gyvybė,
Eidama spirale.
Viršum jos – begalybė,
O kentauras – šalia.

Kultūros kronika

2013 06 20 – 2013 07 31 Vilniuje, Energetikos ir technikos muziejuje vyks paroda „120 metų Vilniaus arkliniam tramvajui“. Šiandieniniam Vilniaus miesto gyventojui, važiuojančiam automobiliu ar viešuoju transportu, sunku įsivaizduoti, kad prieš 120 metų pagrindinėmis miesto gatvėmis nutiestais bėgiais važinėjo arklių traukiami vagonėliai, vadinama „konkė“. Apie tramvajų parką primena tik iki šiol išlikusi Tramvajų gatvė Antakalnyje. Paroda skiriama Vilniaus arkliniam tramvajui, veikusiam sostinėje XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. Kolekcininko Petro Rutkausko surinktuose, daugiau kaip prieš šimtą metų išleistuose, originaliuose atvirukuose įamžinti arklinio tramvajaus ir tuometinio miesto vaizdai. Parodoje eksponuojama 1900 m. pradėto planuoti elektrinio tramvajaus schema, keletas išlikusių tarpukario tramvajaus, varomo vidaus degimo varikliu, nuotraukų, XXI a. Vilniaus tramvajaus projektai ir marketai.

Birželio 16 d. Marijampolėje surengta respublikinė šokių šventė „Sodauto“. Keturias dienas įtemptai repetavę šokėjai parodė įspūdingą beveik trijų valandų programą, kurioje dalyvavo daugiau kaip 3 tūkstančiai atlikėjų iš 35 Lietuvos miestų ir savivaldybių. Šokių kūryje sukosi ir mažiausieji, ir jaunimas, ir vyresnieji. Ši šventė – pasiruošimas 2014 metų Dainų šventei, kai bus paminėtas tokių švenčių 90-metis. Marijampolės šviesuoliai tokios šventės idėją brandino jau prieš šimtmetį, bet dėl Pirmojo pasaulinio karo jos tada nepavyko įgyvendinti.

2013 06 11 – 2013 06 29 Vilniuje, galerijoje „Arka“ vyks Nidos tarptautinių tapybos plenerų kolekcijos (2008–2013) pristatymas. Ši tarptautinė paroda yra jubiliejinė – 150-oji. Nuo 2008 metų pavasario iki šios parodos Vilniuje Nidos menininkų asociacijos „Tiltas“ iniciatyva buvo suorganizuotos 58 parodos Lietuvoje ir užsienyje. Šioje parodoje eksponuojami kūriniai jau buvo rodyti Maskvoje 2010 ir 2012 metais, Berlyne – 2011 m., Delyje – 2011–2013 m., Jūrmaloje – 2010–2012 m. Vilniaus parodų lankytojams ši kolekcija rodoma pirmą kartą. Trys galerijos salės padalytos į temas: pirmoji vaizduoja Nidą, trečioji – Juodkrantę, o vidurinėji skirta Užupio dailininkams ir Užupio tapytojui Romualdui Kuncai atminti. Parodos metu bus pristatytas naujas albumas – katalogas, antroji Nidos tapybos kolekcijos knygos dalis.

Lietuvos dainius Antanas Strazdas-Strazdelis

Atkelta iš 7 psl.

birželio 4 d. ir taip visi, net po Roemerio, kas apie jį rašė, kartojo („Aleksandrynas“, II t.). Pažymėtina, kad ir bostoniškėje „Lietuvių enciklopedijoje“ prisilaikoma Katelės versijos, tik 4 diena keičiama į 12-tą, kuri pateikiama kaip Strazdo krikšto data. Jos laikosi ir toks rimtas leidinys, kaip vokiečių 1993-čių metų Brockhaus daugiatomė enciklopedija, patalpiniusi straipsnį apie Strazdą. Tačiau visa ši datų painiava galų gale baigėsi, kai po ilgų ieškojimų Kriaunų bažnyčios metrikų archyve buvo rasta tuometinio vietos kunigo K. Boniškos lotyniškai surašyta tikroji Strazdo krikšto metrika. Ji išskleidė abejones ir, atmetusi visas iki tol gyvavusias versijas, nustatė, kad Antanas Strazdas gimė 1760 m. kovo 9 d. (krikštas įvyko kovo 16 d.), Kriaunų parapijoje, Astravo kaime (dabar jis vadinasi Margėnai), Rokiškio rajone. Po kruopštaus, visapusiško patikrinimo ji 1968 m. buvo paviešinta spaudoje, pripažinta, įteisinta ir šiandieną abejonių niekam nekelia.

Etniniu požiūriu kai kas Strazdą laiko žemaičiu, tuo labiau, kad ir jis pats to neneigė. Jo eilėraščio „Barnis Drazdausko“ pirmas posmas skelbia: „Ei, Dieve Dievulaitis, esmū tikras žemaitis“. Ši teiginį lyg ir patvirtina tas faktas, kad jo tėvai tikrai iš Žemaičių buvo atsikraustę į Rytų Lietuvą, bet šiuo metu turimos žinios rodo juos buvus aukštaičiais, jie kalbėjo rytų aukštaičių, taip vadinama žadininkų, tarme (dabar jau beveik išnykusia), kuria savo poeziją rašė ir Strazdas. „Aleksandryne“ (II t.) rašoma: „Užaugęs rytiečiuose, sutapo su jų tarme ir jo kūryboje žemaitiškoji kilmė niekur nepasireiškė“, išskyrus aną ‘Ei, Dieve...’ sakinį, bet irgi ne žemaičių tarme išreikštą.”

Socialinė Strazdo kilmė niekam ir niekada abejonių nekėlė – jo tėvas Andrius ir motina Sofija buvo Kriaunų dvarininko Roemerio valstiečiai baudžiauninkai. Norėčiau tik pridurti, kad archyvuose dokumentuose pasitaiko užuominų apie Strazdo bajorišką kilmę (?). Mokydamasis jis ne kartą prisistatydavo lyg būtų senos, žinomos bajorų Drozdowskių (Drazdauskų) giminės narys, prie savo pavardės, kad būtų įtikinamiau, prirašydamas šios giminės herbo Jezierza pavadinimą (1824 m. sukurta eilėraščių, skirta Rygos miestui, jis net pasirašė Antoni Jezierza Drozdowski). Kadanigi Strazdo metrikuose aiškiai nurodomas jo valstiečių luomas, matyt, ta bajorystė buvo tik gudravimas, norint lengviau ir palankiau tvarkytis savo mokslo ir kitus vėlesnius reikalus.

Tėvų pavardės jų vedybų metrikuose įrašytos dar lietuviškos – Strazdai, tačiau po kurio laiko, kilus pavardžių lenkinimo tendencijoms, tėvo pavardė buvo pakeista į Drozd, motinos – į Drozdova, tokia ji išliko iki mirties. Šeima nebuvo didelė, be Antano joje augo dar dvi jo seserys. Abi jos vėliau ištekėjo ir sukūrė šeimas (apie jų tebegyvenančius palikuonis savo 1908 m. rašytame laiške užsimena Roemeris). Poetas kai kur laiškuose mini dar ir brolį Juozapą, lenkų kariuomenės majorą, anksti mirusį ir neva palikusį jam 1000 muštų talerių palikimą, tačiau tai turbūt viena iš Strazdo išmonių, į kurias jis buvo linkęs.

Šeimos sodyba stovėjo ant gražaus Sartų ežero kranto (šiandieną šis ežeras labiau žinomas kaip kasmet žiemą vykstančių žirgų lenktynių, o ne Strazdo gimimo vieta), tačiau Strazdai joje gyveno neilgai – 1907 m. „Lietuvių tauta“ rašė: „Gimtinis Strazdų ūkis, baudžiamą panaikinus, 1863 m. pateko svetimai Leikų šeimynai, kuri jį tebevaldo, o Strazdai persikėlė į Kriugiskį“. Čia ir praėjo poeto vaikystė. Kaip ir visi valstiečių vaikai, jis ganė gyvulius ir padėjo tėvams ūkio darbuose. Anksčiau buvo paplitusi versija, esą dvarininkai Roemeriai, pastebėję didelius Antano gabumus, paėmė jį pas save į dvarą, išmokė jį rašto, muzikos, matyt, tikėdamiesi išsiugdyti sau gerą liokajų ar admi-

nistratorių. Šiandieną labiau teigtina nuomonė, kad mokytiis jis pirmiausiai pradėjo Kriaunų parapijos mokykloje, kur į Strazdą greičiausiai atsitiktinai atkreipė dėmesį koks nors keliaujantis jėzuitų vienuolis, ieškodamas savo vienuolynui reikalingų kandidatų ar tarnų. Taip Strazdas pateko pas jėzuitus, kurie tarpininkavo ir padėjo jam išeiti jų kolegijose veikusias „klasikinių mokslų“ klases ir gauti vidurinį išsilavinimą. Mokslui labai trukdė dažni jo šeimininkų jėzuitų kilnojimai iš vietos į vietą, o kartu gal ir tarno pareigos, kurias Strazdas ėjo visą tą laiką. Tad matome, jog mokslui jis paaukojo visą savo jaunystę. Jėzuitų mokyklose jis įgijo ir keliavimo įgūdžius. Spėjama, kad jau tada jis parašė savo pirmuosius eilėraščius. Pažymėtina, kad nors nuo vaikystės poetas gyveno kosmopolitiškoje (ypač lenkiškoje) aplinkoje, jis vis dėlto išsaugojo savo gimtąją kalbą, o sulenkėti jam neleido tvirtas, principingas būdas. Veikiamas kosmopolitinio auklėjimo, Strazdas galėjo pritapti prie bajorų luomo, pamiršti savo socialinę kilmę ar patekti į didelę jėzuitų įtaką. Tačiau taip neįvyko, ir jėzuitų auklėjimas jo prigimties bei pasaulėjautos nepakeitė.

Kalbant apie mokymąsi, Strazdas išvardija net 6 savo mokymosi vietas. Pati pirmoji buvo Kražių jėzuitų kolegija (neskaitant minėtos parapijinės Kriaunų mokyklos), po to jis mokėsi Senberge (Skaistkalnėje ir 1772–1773 m.), Plūkstėje, Daugpilyje, Polocke ir Vilniuje. Nustatyti mokyklų lankymo eiliškumą ir tikslų laiką neįmanoma, reikia tenkintis tik prielaidomis, nes apie Strazdo lankytojas jėzuitų kolegijas teišliko labai skurdūs duomenys – jų archyvai yra dingę, žuvę arba iki šiol dar neprieinami. Žinoma tik tai, kad Plūkstėje poetas baigė „klasikinius mokslus“ kaip „filologas“ ir „humanistas“, įgijęs daug žinių, jau su daugiau ar mažiau susiformavusia pasaulėžiūra ir gyvenimiška patirtimi. Jis gerai išmoko lotynų ir lenkų kalbas, galėjo susikalbėti prancūziškai, skaitė senąją graikų kalbą, o su vokiečių, latvių ir rusų kalbomis jis nuolat susidurdavo savo kasdieniniame gyvenime.

Su tokiu pasirėngimu Strazdas vyko studijuoti į Vilniaus akademiją (taip tada buvo vadinama Vyriausioji Lietuvos mokykla), kurioje, kaip jis pats rašo, 1782–1785 m. „baigė filosofijos mokslus“. Užbaigdama šį jo gyvenimo laikotarpį, norėčiau tik pridurti, kad jau savo pirmoje mokykloje jis turėjo atsakyti lietuviškos Strazdo pavardės ir oficialiai vadinosi (ar kitų buvo pramintas) bei pasirašinėjo Drozdovskiu (Drozdowski). Turimuose vėlesniuose archyvuose dokumentuose tokia jo pavardė ir tesutinkama, nors kai kuriuose oficialiuose raštuose jis pats kartais pasirašinėdavo ir Drazdavskas bei Anton (Antoni, Antonium) Drozdowski. Kaip poetas buvo vadinamas neoficialiai savo aplinkoje – Drazdausku, Strazdu ar Strazdeliu – galima tik spėlioti, tačiau liaudyje jį visi žinojo tik kaip Strazdelį, taip ir jis pats labiausiai mėgo būti vadinamas.

Pabaiga kitame numeryje